

מחקרי גבעה

שנתון המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון תשפ"ב

כרך ט

עורכים:

פרופ' משה צפור
ד"ר אליסיה גרינבנק
ד"ר אפרת בנג'ז
ד"ר יוחנן קאפח

מועצת המערכת:

פרופ' מיכאל אביעז
פרופ' בנימין בר-תקווה
פרופ' אהרן ממן
פרופ' אסתר עדי-יפה
פרופ' שונית רייטר
פרופ' ישראל ריץ'
פרופ' אביגדור שנאן

עריכה לשונית

עברית: אודי לוינגר
אנגלית: יאיר האס

מזכירת המערכת: בת-שבע הרוש
עיצוב והפקה: צופית צחי

© כל הזכויות שמורות

תשפ"ב 2022
ISSN 2664-553X

המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
ד"ר אבטח 79239, טל' 08-8511900
דוא"ל givaa@washington.ac.il
אתר המכללה www.washington.ac.il

תוכן

5	דבר ראש המכללה
7	דבר המערכת
13	רשימת כותבי המאמרים

שער ראשון | יהדות וספרות

19	משה צפור לקראת מהדורה חדשה של התרגום הסורי (הפשיטתא) לספר במדבר, בתרגום לעברית
39	אורנה לויץ ולאה ברץ בית הספר הפואטי כמטונימים הטרוטופי בשירה העברית

שער שני | חינוך והוראה

63	אליסיה גרינבנק ואפרת בנג'ו אמפתיה ועמדות כלפי מתן התאמות לתלמידים עם הפרעת למידה ספציפית בקרב מורים בחינוך הכללי
81	אליעזר יריב 'שיחת משמעת': התערבות קצרת מועד לטיפול בהתנהגות בעייתית של תלמיד
99	גלית אגם בן ארצי "פנאי זה הזמן שאני מרגיש חופשי כי אני יכול לעשות מה שבא לי" פנאי בקרב ילדים ובני נוער עם מוגבלות
125	אורית גילור, חגית קליבנסקי, דרורה כפיר חינוך ביתי לילדים עם מוגבלות - היבטים חברתיים
147	אפרת בנג'ו ורינת כספי פחדים של ילדים צעירים בתקופת הקורונה והקשר לתחושת הלחץ ההורי
173	יעקב סגל ודבורה חדד עפג'ין העצמה ותמיכה או בדירות ב"מערכה" בקרב גננות בהתמודדות עם קשיים ואתגרים בשנת ההתמחות

199	סיפורי חיים של גננות ראשונות בארץ ישראל כמקור העשרה למחקר ההיסטורי על אודות גן הילדים העברי: עיון היסטוריוגרפי	צפורה שחורי-רובין
219	ההוראה ב'מרחב הקולי' בכתי ספר חרדיים בתקופת הקורונה	אפרת בוכריס ורבקה קדוש
245	אסטרטגיות התמודדות עם פערי זהות ארגונית של עובדות הוראה מהמגזר החרדי המלמדות במערכת החינוך הממלכתי-דתי	יהודית חסידה ואביטל רוטנברג

שער שלישי | חינוך גופני ובריאות

269	מעולם החינוך הגופני לאורח חיים בריא בחברה החרדית	לילך גלעד כהן ורניאל ס' מורן
283	הטיה מגדרית במחקר רפואת הספורט	מירי שחק

שער רביעי | סקירת ספרות

297	סיפור תמר אשת ער 'נקרא ומתרגם' במהלך הדורות	בן ציון אשל
307	על זהות, הזדהות ונוודות פיזית ונפשית ברומן "כמה שזה לוקח" של יורם מלצר	כרמלה סרנגה

שער חמישי | מאמרים באנגלית

E9	Educating and Reimagining the Daughter: Ethnicity and Relational Self-Construction through Writing	קלרינה פריבורקין
----	--	------------------

E25	תקצירים מתורגמים	
-----	------------------	--

מחברי המאמרים

ד"ר אגם בן ארצי גלית

החוג לחינוך מיוחד, ראשת מנהל הסטודנטים, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
galit.mail@gmail.com

ד"ר בוכריס אפרת

החוג לתנ"ך והחוג לחינוך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
efratb1967@gmail.com

ד"ר בנג'ו אפרת

החוג לגיל הרך והחוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון; החוג
לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית בית ברל
bengiog@gmail.com

בן ציון אשל

המחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר אילן
benzion120@gmail.com

ד"ר ברץ לאה

גימלאית החוג לספרות, המכללה האקדמית אחוה
lbaratz@netvision.net.il

ד"ר גילור אורית

החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית בית ברל
oritg@beitberl.ac.il

גלעד כהן לילך

דוקטורנטית בבית הספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל
lilachgi@education.gov.il

ד"ר גרינבנק אליסיה

ראשת החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
gralicia2@gmail.com

ד"ר חדר עפג'ין דבורה

החוג לגיל הרך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון ומכללה ירושלים
drdvorahaddad@gmail.com

ד"ר חסידה יהודית

החוג לחינוך יהודי והחוג לניהול מערכות חינוך, רכזת אקדמית לתכניות המגזר החרדי,
המכללה האקדמית הרצוג
judychassida1@gmail.com

פרופ' יריב אליעזר

פרופסור חבר, ראש החוג לחינוך משלב לתואר השני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת
ושינגטון
elyariv@gmail.com

ד"ר כספי רינת

ראשת החוג לחינוך, החוג לגיל הרך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
rinatc10@gmail.com

פרופ' כפיר דרורה

פרופסור חבר (בדימוס) בחוג לחינוך, המכללה האקדמית בית ברל
gadikf@netvision.net.il

ד"ר ליין אורנה

החוג לספרות, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון והמכללה האקדמית אחוה;
ראש אקדמי של מרכז הסימולציה במכללה האקדמית אחוה
orna_1@achva.ac.il

פרופ' מורן דניאל

פרופסור מן המניין, המחלקה לניהול מערכות בריאות, אוניברסיטת אריאל
dani.moran@sheba.health.gov.il

ד"ר סגל יעקב

ראש החוג לגיל הרך, מכללה ירושלים
kobisegal@gmail.com

ד"ר סרנגה כרמלה

החוג לספרות, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון והמכללה האקדמית אשקלון
carmelasar@hotmail.com

ד"ר פריבורקין קלרינה

החוג לאנגלית, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
klarina.priborkin@gmail.com

פרופ' צפור משה

פרופסור אמריטוס המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר אילן, התוכנית לתואר שני בתנ"ך,
המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
moshezi1934@gmail.com

ד"ר קדוש רבקה

החוג לספרות והחוג לחינוך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
rivkkad@gmail.com

ד"ר קליבנסקי חגית

המסלול לחינוך בלתי פורמלי, המכללה האקדמית בית ברל
hagitklib@gmail.com

רוטנברג אביטל

עובדת הוראה
avitalist@gmail.com

פרופ' שחורי-רובין צפורה

פרופסור חבר (ברימוס) החוג לחינוך והחוג לגיל הרך, המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי
zipirubin@walla.com

ד"ר שחף מירי

החוג לחינוך גופני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
mirile@washington.ac.il

סיפור תמר אשת ער 'נקרא ומתרגם' במהלך הדורות

בן ציון אשל

רשימת ביקורת על ספרה של רונה טאוזינגר, *תמר אשת ער*
(פואטיקה, מיסטיקה ופוליטיקה של תימה מקראית בספרות העברית),
רמת־גן: הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, 2020, 554 עמודים.

ספרה של ד"ר רונה טאוזינגר 'תמר אשת ער' הוא הישג נכבד לחכמת ישראל בת־זמננו. בספר זה מציגה טאוזינגר בפני האינטלקטואל העברי מניפת ידע הנוגעת כמעט לכל סוגי חכמות הקודש (אולי פרט ל'שקלא וטריא' ההלכתי, שכן הקורא בספר לא יפגוש פלפולים של חכמי התלמוד, ופרשנים ראשונים ואחרונים).

הקורא נחשף לתיאוריות ספרותיות בשאלות הנוגעות לגישות על תרגום, ליחס של חז"ל לתרגום, למושגים הרמנויטיים דוגמת ה'הטרוטופיה' של מישל פוקו. כמו כן יתוודע הקורא לשפת התימטולוגיה שפיתחו מוריה של טאוזינגר, מהמחלקה לספרות עבר־ישראל באוניברסיטת בר-אילן, הפרופסורים יואב אלשטיין ואבידב ליפסקר: 'תימה', 'גרסה', 'מוטיף', 'מוטיפמה', 'טלוס' ועוד. מלבד הקריאה הספרותית המעמיקה, המחברת לא התרשלה בחקר הפילולוגי, וחתרה להגיע לנוסח הנכון והמדויק של המקורות, הדבר ניכר בעיקר בחקר גרסת הסיפור שבמדרש בראשית רבה.

העיסוק התימטולוגי בפרשה מקראית, פרשת 'תמר אשת ער' שבבראשית לח, מפגיש את הקורא עם כל תחומי פרשנות הפרד"ס היהודי. לרובד הפשט יתוודע הקורא בפרק הראשון העוסק ב'גרסת היסוד' (המקור המקראי) והיחסים של סיפור יהודה ותמר עם סיפורי מקרא נוספים. הארות חדשות המציגות רכיבי פשט יפגוש הקורא לאורך הספר גם בגרסאות שאינן מתיימרות להשתייך לפרשנות הפשטית. תופעה מפתיעה וייחודית

בחיבור זה קשורה להתענגותה של המחברת מפירושים רמזניים, שזכו לרוב ליחס מזלזל מצד הקהילה המדעית.

הפרק השני של הספר עוסק בספרות מתקופת הבית השני (ספרות חיצונית והלניסטית); ספרות יהודית ענפה שהתחברה בארץ ישראל (ספר היובלים; צוואת השבטים) ובמצרים (פילון האלכסנדרוני). ספרות זו לא מצאה את מקומה בארון הספרים היהודי המסורתי. בפרק זה ה'יהדות' נפגשת עם מספר אופקים חדשים – התאמת הסיפור המקראי להלכה הכהנית (קרי: ההלכה הכיתית) בספר היובלים; השפעה של הלך הרוח ההלניסטי העממי בעל הגוון הטראגי בצוואת יהודה; והמפגש עם הפילוסופיה היוונית, ברגש על הזרם הניאופלטוני, בגרסאותיו של פילון.

הפרק השלישי עוסק בפנים השונים של האגדה: ספרות אגדה – בראשית רבה והתנחומא שהתחברו בארץ ישראל בתחילה ובשלהי התקופה הביזנטית, והתלמוד הבבלי שנתחבר בבבל בנקודה על ציר הזמן שבין שני החיבורים הנ"ל.

כמו כן דן פרק זה בתרגומים היהודיים לתורה: תרגום ליוונית (תרגום השבעים) לדיאלקטים שונים של ארמית (במספר רב של תרגומים) ולערבית (התפסיר של רס"ג). טאווינגר מובילה את הקורא בפענוח ניואנסים ומשחקי לשון של התרגומים המילוליים. כמו כן מייחדת פרק מאלף לתרגומים הלגנדיים לפרשה, היוצרים עלילה חדשה משל עצמה. עלילה מפותחת זו כוללת מתח; תפילה; התערבות של מלאכים (טובים ורעים); הודאה במשפט; הצהרת אמונה בעולם הבא ובאפסיות העולם הזה; והתייחסות למרטירים המוכרים לנו מספר דניאל.

חלקו השלישי של הפרק השלישי עוסק בהתגלמות התימה בפיוט ובשירה העברית בימי הביניים. הפרק פותח בכנייה, ראשון הפייטנים המשתייך לתקופת הפייטנות הקלאסית, ומסיים בפיוט קבלת שבת 'לכה דודי' מאת שלמה הלוי אלקבץ, שפעל בצפת במחיצתם של האר"י ושל ר' יוסף קארו.

בקריאה בפיוט הארץ-ישראלי קורה שלהבנת המשמעות יש להיתלות במילה הבודדת, חוויה המזכירה את דברי המשוררת זלדה: "מְעַבְר לְקִיר בְּאֵה מְלָה / הִיא מְגַשֶּׁשֶׁת בְּעֵלְטָה / יִשְׁכְּנוּ בְּתוֹכָהּ כְּמוֹ בְּסִדָּהּ / נִצְלָנוּ". כך בפיוט ליטורגי אנונימי **שבעתא** (פורסם על-ידי שולמית אליצור) בו מכונה תמר 'אמנה'. מילה זו מבטאת נאמנות ומזכירה את הברית שחתמו שבי הגולה עם האל (נחמיה י, א); אולם המילה 'אמנה' מציינת גם מקום גיאוגרפי בשיפולים המזרחיים של החרמון (מלכים-ב ה, יב). מקום זה מאוזכר בשירת-ההודים שבשירי-השירים: "אֲתִי מְלֻכְנוֹן כְּלָה, אֲתִי מְלֻכְנוֹן תְּבוּאִי, תְּשׁוּדִי מְרֵאשׁ אֲמָנָה, מְרֵאשׁ שְׁנִיר וְדָמוֹן, מְמַעְנוֹת אֲרִיֹת, מְחַדִּי נְמִידִים". התקבולות ל'אמנה' בפסוק זה הן החרמון (המכונה גם 'שניר') השגיב הצחור המבטא את האצילות וניקיון הכפיים של תמר; התקבולת הבאה היא 'מעונות אריות', בהתאם לפסוק: אמנה משמע מעון משמע בית. בשפה הסימבולית של חכמים אֶשֶׁה היא ביתו של אדם. אם כן תמר שהיא 'אמנה' היא אשת האריה שהוא המסומל של יהודה. בפיוט זה לראשונה מוצגת תמר כלת יהודה לא רק כאם בניו של יהודה אלא כרעייתו.

קריאה זו מקבלת חיזוק מ'פיוטי דודים' המיועדים לסעודות מצווה של חתונה, בהם מוזכרים יהודה ותמר לצד זוגות האומה אברהם ושרה; יצחק ורבקה; יעקב לאה ורחל. שיבוצים יפים ומגוונים של פסוקים מסיפור יהודה ותמר, המובאים בספר, הופיעו בשירת הקודש והחול של ספרד המוסלמית והנוצרית.

הפרק הרביעי הוא המגוון ביותר מבחינת האופקים התרבותיים והסוגות בהם נפגשת התימה. לראשונה נוצרת כאן סוגה שמכנה עצמה 'פרשנות'. בעצם כתיבת הפרשנות מצהיר הכותב על המרחק בין היצירה לקוראה, מרחק המחייב את הצורך בהנגשת הטקסט החתום לקהל. טאוזינגר כ'ציידת סיפורים' בוחרת לדלג על הפרשנים הפשטניים (רש"י, רשב"ם, ראב"ע ועוד) ומעירה בקצרה על פרשנות אקספרסיבית (ר' יוסף בכור שור וחזקוני), אך מייחדת את הדיון לפרשנים היוצרים כדבריה: "הַבְּנִיָּה מחודשת של הסיפור באופן המשנה כליל את מהלך התימה". המשותף לגישות השונות בקרב אלה, הוא המבוכה סביב שאלת הזנות בתימה. במרחב האשכנזי התפתח בקרב 'בעלי התוספות' (צאצאיו הרוחניים של רש"י) שיח של 'דרוש הלכתי' (סוגה פרשנית-דרשנית אנכרוניסטית שְׁתוּלָה את מהלכי הסיפור המקראי ושיה גיבוריו בדיון הלכתי מפולפל). מהלך פרשני זה שולל את הזנות כליל מן הסיפור, כפי שמשתקף במילות הפסוקית המופיעה פעמיים בנוסח המקראי: "לֹא הִיְתָה בְּזָה קְדָשָׁה" (בראשית לח, כא; כב). עד כדי כך שאת המילה 'זונה' המופיעה בגרסה המקראית יש לקרוא כנוטריקון: 'זו נָאָה'; ואת המילה הנרדפת 'קְדָשָׁה' יש לקרוא כ'מחזרת להינשא'. פרטי העירובן (חותמת, מטה ופתילים) נדרשים לטקסי החופה והקידושין.

מול פרשנות תאוזנטרית-אנדרוצנטרית זו, שהתפתחה באשכנז, מציבה טאוזינגר גישה פרשנית הומניסטית כמעט פמיניסטית, מחצי האי האיברי בדור גירוש ספרד ופורטוגל, שמייצגיה בחיבור הם ר' יצחק עראמה מחבר עקדת יצחק ודון יצחק אברבנאל, וכן ר' עובדיה ספורנו מיהדות איטליה. פרשנות זו הצבועה בגווני הרנסנס מציבה את תמר כאישה משוחררת הניצבת בצומת הדרכים תוך שהיא מוכנה להתייצב מול יהודה ולדרוש ממנו את המגיע לה (כמובא אצל ספורנו); או להיספח לשיירה שלו, כשלאור ביטחונה העצמי בעוצמת נוכחותה הנשית היא משוכנעת כי תוכל להשיג את מבוקשה: לגרום ליהודה להשיא לה את שְׁלָה (כמובא אצל עראמה), לחילופין להינשא ליהודה עצמו (אצל אברבנאל). לפי גישות אלו מעשה תמר היה נטול כל כוונת זנות מצדה. מוטיב הזנות נולד בפרשנות שנתן יהודה לעמידתה של תמר על אִם־הדרך. את המוטו של גישה זו תולה טאוזינגר בפסוקית המקראית: "וַיַּחֲשֶׁבֶה לְזוֹנָה" (לח, טו).

הגישה הפרשנית בעלת הגוון הפמיניסטי זכתה להתייחסות מצד חוקרים וחוקרות כש'נושא בשורתה' הוא ר' עובדיה ספורנו, אשר פירושו מופיע ברוב מהדורות 'חומש מקראות גדולות', ולכן זמין הוא לרוב הקוראים. ההצגה התימטולוגית מורה שגישה זו לידתה כבר בגרסה ציורית וכמעט שירית של ר' יצחק עראמה בספרו עקדת יצחק. גרסת עראמה מופיעה בספר כמעט בשלמותה וזוכה לניתוח מעשיר. דון יצחק אברבנאל אינו מציין את עראמה כמקור השראתו, אך ניכר כי הושפע מפירושו, ערך בו מספר שינויים והוסיף עליו מספר מוטיבים. אף גרסת ר' עובדיה ספורנו צבועה בגוון הומניסטי מעין פמיניסטי כקודמותיה, אך מתבדלת מהן בקווים מרכזיים המנותחים בחיבור.

בתווך בין שתי הגישות הללו (בעלי התוספות ופרשני הרנסנס) ניצבת גרסה פרשנית מפתיעה מאת ר' יהודה החסיד, ממייסדי 'חסידות אשכנז' (תת־קבוצה של חכמי התוספות שנמשכה לכיוון מיסטי-קבלי ייחודי). ר' יהודה החסיד מתלבט בהכרעת הדין של יהודה: מדוע חייב את כלתו על הריון מזוננים ולחילופין זיכה אותה כשנודע לו שעימו זנתה, ושזרע הזוננים הוא בעצם זרעו שלו? כדי להצדיק את הכרעת הדין של יהודה, טוען ר' יהודה החסיד כי תמר בעת שוכבה עם יהודה התכוונה למעשה לשכב עם שְׁלָה היבם החוקי שלה; לכן חטא העריות שביצעה נסלח לה, בשל כוונתה הזכה. טאוזינגר מנתחת את הסיפור שיצר ר' יהודה החסיד בטענה שמדובר באירוניה ספרותית כפולה: יהודה סבור שהוא מקיים יחסי אישות עם זונה בעודו משמש עם כלתו; תמר סבורה שהיא חולקת את יצוּעָה עם שְׁלָה יבמה בעוד שיהודה חותנה הוא שלצידה. ניתן להוסיף שיש פה גם רובד אירוני שלישי: הקורא התמים שאינו מכיר את ה'סיפור האמיתי', סובר כי תמר מודעת לכך שיהודה הוא שנתפתה.

עוד בפרק זה מגישה טאוזינגר את התייחסותו של הרמב"ם לסיפור 'תמר אשת ער' וחושפת קריאה איזוטרית מפתיעה. פרק המְשָׁנָה, המוקדש לפרשנות ימִי־הביניים, כולל גם שלל קריאות רמזניות. הפרשנות הרמזנית מופיעה בגרסאות שונות של ה'רוקח' (ר' אלעזר בן קלונימוס מוורמייזא, אשכנז המאה השלוש־עשרה). עוד יוכל הקורא לפגוש בגרסאות ה'רוקח' פרשנות פשטית מפתיעה לסיבה בעטיה על אישה להקפיד להתעטף בצעיף בעומדה בחוץ.

לצד פרשנות ימִי־הביניים והרנסנס מציגה טאוזינגר שלל ילקוטי מדרשים מימִי־הביניים. ילקוטים אלו מרובי אופקים: מדרש בראשית רבתי (מבית מדרשו של ר' משה הדרשן, דרום צרפת המאה האחת־עשרה) 'מייהד' (מחז"ל בלשונה של טאוזינגר) מסורות שהקורא פגש בצוואת יהודה (לעיל בפרק השני של הספר) וצובע אותם בגוון מדרשי. מדרש הגדול (מאת דוד עדני, תימן המאה הארבע־עשרה) מעשיר אותנו במסורות מדרש שיתכן והן מקוריות ולא נכללו במסורות המדרש מתקופת הביזנץ (לעיל פרק שלישי); ילקוטים תימניים נוספים, משלבים את הגות הרמב"ם בתוך ספרות פסודו-מדרשית.

עוד מועלים בפרק זה ספרי מוסר ונובלות הנכתבים בידיש ובלדינו שהינם ספרות ייעודית לנשים (סדר מוסר הנשים; צאינה וראינה; מעם לועז). זהו המקום היחיד בחיבורה של טאוזינגר בו אנו פוגשים ספרות שנמעניה הם נשים, אשר חינוכן לא כלל את לימוד 'שפת הקודש'. זו הזדמנות לפגוש את התרבות והתכנים ה'נחוצים' לאישה למיטב דעתם של הכותבים הגבריים.

מול העמידה הבוטחת במיניותה של תמר, כפי שהוזכרה בגרסאות הרנסנסיות אצל עראמה ואברבנאל, הרי שבספרות המוסר, המיועדת כאמור לנשים, אנו פוגשים דיכוי מיני העטוף בסכרין של אהבה בדמות פניות נרגשות: 'בת אהובה וכד'. לשיטת מטיפים אלו לידת 'דור ישרים' באה ממוסריותה הזכה של תמר; ולפיכך כל נטל האחריות על כוונה טהורה בשעת התשמיש מוטל על האישה.

הפרק הרביעי בחיבורה של טאווינגר כולל גם דרושים ושתי כרוניקות שלא נרחיב את הדיון על אודותם, ונדלג לחתימתו של הפרק בשני משלים מהעת החדשה המוקדמת. אלו שני משלים יפהפיים שנמשלם אחד: במעשה מכירת יוסף (פרק לז) היה יהודה שותף נאמן במימוש התוכנית האלוהית להגלות את משפחת יעקב מצריימה ולהביא לגאולת מצרים. למרות כוונתו הרעה של מעשה יהודה, בחן אותו הקב"ה כביכול לפי תכליתו "אמר שלא ידונו אותו על פי מחשבתו רק על פי התכלית שיצא ממעשיו". שכרו בא בפרק לח במעשה תמר שנחתם בלידת פרץ, אבי המשיח העתידי. מאחר שכוונתו של יהודה לא הייתה טהורה (בלשון המעטה) גם השכר (לידת פרץ אבי השושלת המשיחית) בא אפוא בדרך מגונה הרצופה במעשי סטייה. תפישתם הערכית של משלים אלו, התולים את שיפוט מעשה האדם בתוצאה ולא בכוונה, מנוגדת לתפישת ר' יהודה החסיד הרואה בכוונה חזות הכול, לפיה התכוונה תמר לשכב עם שְׁלָה יבמה ובשל כך מתכפר לה מעשה העריות.

ביטוי לתפישה שיפוטית הדנה עלילות סבוכות רק על-פי תוצאותיהן אנו פוגשים למשל אצל ש"י עגנון בסיפורו הכנסת כלה (ירושלים ותל-אביב, תש"ך, עמ' קכו-קצ). על שולחנו של רבי אפרים מכניס אורחים' מספרים המסובים ממעשיו של רבי שלמה-ישראל פרנס העירייה שָׁבוש (היא עירו של עגנון). סיפורים אלו עוסקים בקנוניותיו של רבי שלמה-ישראל אשר במקרה אחד מחבל בשידוך, ובמקרה אחר מנסה לרקום שידוך בלתי הולם. למרות שברור שכוונותיו של הגביר אינן טובות השומעים שופטים אותו על-פי התוצאה המתגלה בסיום העלילה (עמ' קנא-קנב; קע).

הפרק החמישי מוקדש כולו לספרות המיסטית וכולל שלושה חלקים הדנים במחשבת הקבלה השבתאות והחסידות. הדיון בגרסאות הקבליות פותח בפירושו הרמב"ן (פעל עד 1270) כמבשר הקבלה, וממשיך בתלמיד תלמידו ר' בחיי בר אשר, שלדעת חלק מהחוקרים השתייך לחבורה 'הזוהרית' שייסדה את ספר הזוהר (הועלה על הכתב בידי ר' משה די לאון בסוף המאה השלוש-עשרה).

טאווינגר דנה בהרחבה בשתי גרסאותיו של ספר הזוהר לסיפור 'תמר אשת ער' כפי שמסורות בפירוש לפרשת 'וישב' ולפרשת 'אחרי מות' שבספר ויקרא. עוד כולל הפרק שלל פרשנויות שונות ונועזות של מקובלים מדור הגירוש בעיקר בצפת, דוגמת ר' יוסף קארו, ר' משה קורדובירו [הרמ"ק], ר' משה אלשיך, האר"י ור' מרדכי הכהן מחבר שפתי כהן. גרסאות אלו טבולות במושגים קבליים וכוללות דיונים המתאגרים בין השאר את התפישה הדיכוטומית של שאלת המגדר. הדיון בגרסאות אלו מועשר בקישורים לסיפורים נוספים המשיקים לתימה, כגון: זיקות חדשות לסיפורים מקראיים, מדרשים מאוחרים למקרא ומעשי חכמים מהספרות התלמודית ומספרות הגאונים. הדיון הקבלי נחתם בגרסת ר' ישעיה הלוי הורוויץ (מחבר שני לוחות הברית, השל"ה). הורוויץ בשונה מיתר המיוצגים בפרק זה מוצאו מן מרחב האשכנזי שבמזרח אירופה. הוא אמנם עלה ארצה בסוף ימיו, ופגש כאן את קהילת בני מגורשי ספרד, אך אופיו האשכנזי עדיין ניכר בחיבורו. ביחסו לתימה, ניתן לחוש במה שטאווינגר מכנה "חוליית מעבר מחשבתית מן הקבלה אל עבר אזורי ההגות החסידית".

תת הפרק המוקדש ל**שבתאות** פותח בגרסת נתן העוזי הבחור להתייחס ללקונה בסיפור המקראי, העולה נוכח הפסוק: "וַיִּגְדַּל לְתִמְרֵי לְאִמֵּר הִנֵּה חֲמִיךָ עִלָּה תִמְנְתָהּ לְגֹז צֶאֱנֹו" (לח, יג) – התיבה 'ויוגד' ניתנת בלשון סתמית, ולא ברור לקורא מי הגיד לתמר כי יהודה מתעתד לעלות לגווי צאנו. חלל סיפורי זה לא זכה להתייחסות במדרש החז"לי. אמנם ילקוטי המדרש המאוחרים מימי הביניים נזקקו לשאלה זו, בהעניקם שתי תשובות מנוגדות. יש שטענו: "וידג לתמר חסר ו' דרך רכילות, מגיד אחר מגיד", כלומר גישה המנמיכה את מקור הירע. לעומתם מובאת הדעה כי: "נאמר לתמר ברוח הקודש". נתן העוזי דוחה את הדרשה המסבירה כי 'הוגד' לתמר 'דרך רכילות', בהתאם לדבריו: "קֶשָׁה, הצנועה שהיתה בבית חמיה לא היה מכיר אותה, עכשיו יש לה מגידים ונכנסים אנשים ויוצאים לביתה? אלא דע כי המלאך היה המגיד לה זה". בחירה פרשנית זו משרתת את מגמתו של נתן 'הנביא' העוזי המקדש את 'העבירה לשמה' ומעוניין לתלות את מעשה העבירה בנבואה: "ומשם עלתה בנבואה מדריגה אחר מדריגה בתחילה מלאך ואחר כך נבואה [...] רמזה לו כי מזה הזיווג יצא משיח בן דוד, והנה יהודה לא הבין דבריה כי חשב פשוט לבד כי לא זכה לנבואה כמותה". לפי תפישתו של נתן העוזי, העובר עבירה לשמה פועל בהתאם לכוונה הנבואית, ונעלה על מי שעובר עבירה בשוגג. כך מפרש נתן את הכרות יהודה "צִדְקָה מִמְּנִי" (לח, כו): "כשראה יהודה זה וראה שכוונתה לשם שמים היתה, לדברים עליונים אמר 'צדקה ממני', רצה לומר שהיא יותר צדקת ממני שהיא זכתה לנבואה ואני לא זכיתי". נתן העוזי מטפל אמנם במעשה יהודה ותמר, אך קשה שלא להתרשם כי במהותו מכון להמרת הדת של שבתאי צבי ולהתרת האיסורים בחוגי השבתאים.

בהמשך מפגישה טאווינגר את הקורא עם תפישות שבתאיות, הקושרות כמפורש את מעשה ההמרה של שבתאי צבי עם תופעת האנוסים בספרד. כמו כן מוצגים בפני הקורא דרושים שבתאיים ושירה שבתאית אקסטטית.

הנושא האחרון הנדון בפרק החמישי נוגע לספרות החסידות. נושא זה קצר מקודמיו. מעשה תמר 'קופח' בספרי הדרשות החסידיות (המסודרות לרוב על פי פרשות השבוע) בשל מיקומו המקראי. שכן מעשה תמר תחוב בין סיפורי יוסף – מכירת יוסף לפניו וסיפור אשת פוטיפר לאחריו. מיקום אמצעי זה מעורר את השיבוץ שעורך שמואל הנגיד בשירת היין שלו: "כתמר העשוקה בין יבמים". נראה שאדמו"רי החסידות העדיפו את הדיון ביוסף, המסמל את ספירת ה'סוד' ואת ה'צדיק', על פני סיפור לידת אבי משפחת דוד, שמסמל את ספירת 'מלכות' הנחותה מספירת 'סוד'.

הגם שכך נתח הגון בדיון החסידי מוקדש לחסידות ברסלב. טאווינגר מפגישה אותנו עם שלושה קטעים מליקוטי הלכות, חיבורו המונומנטלי של ר' נתן שטרנהרץ מנמירוב תלמידו הנאמן וסופרו של רבי נחמן מברסלב. הסגנון הפיוטי והציורי, אופיו של ר' נחמן ותפישות היסוד של חסידות ברסלב נפרשות לפנינו, שזורות בהזדהות בלתי אמצעית של ר' נחמן עם דמותו של דוד. בתוך כך נצבעים דוד והמשיח בצבעי ברסלב הייחודיים.

בפרק השישי והאחרון מהדהדת התימה תמורות רבות בעם־היהודי שמעוררות אותה

לאופקים רבים חדשים: חילון; התעוררות הלאומיות; השיבה לארץ והתערות בה; התמודדות עם 'יושבי הארץ' הלא יהודים ועם השכול. טאוזינגר מפגישה אותנו עם שלל גרסאות ואזכורים לסיפור יהודה ותמר כפי שמשתקפים בספרות העברית החדשה.

הדיון מתמקד בעיקר בארבע יצירות משמעותיות: שיר אישה בצעיפה מאת אורי צבי גרינברג (אצ"ג); המחזה תמר אשת ער מאת יגאל מוסינזון; והנובלה בא מאת דוד מלץ. כנספח לספר מובא סיפור גנוז של משה שמיר בשם צדקה ממני, שזוכה גם הוא לניתוח ספרותי של טאוזינגר. ארבע יצירות המשתייכות לארבע סוגות שונות. שירו של אצ"ג זוכה לפרשנות רבת ממדים: פרשנות פרוידיאנית, פרשנות קבלית ופרשנות אסכולוגית משיחית, כשהחקר התימטולוגי מסייע להאיר פינות חדשות בשיר.

במחזה תמר אשת ער פורש מוסינזון את מערכות היחסים בין יהודה לאחיו כשבתווך מצויה תמר, אשר הקשרים עימה מבטאים את מידת ההתערות עם יושבי הארץ. הנובלה בא לדוד מלץ סובבת סביב שבר השכול, ומתרחשת בחברה הקיבוצית, כשאב שכול מתפתה לבוא על חברתו של הבן שנפל במלחמת השחרור.

לאורה של הקריאה השלמה עלולות סוגיות רוחביות המלוות את הגרסאות וחוזרות בהן שוב ושוב באופנים שונים. הקריאה התימטולוגית חושפת התייחסויות רבות לחומרי סיפור שהפכו בשלב מוקדם של גלגולם לסמלים רבי משמעות. כגון העירבון שהפקיד יהודה בידי תמר: חותם מטה ופתילים. פילון, למשל, ראה בפרטי העירבון סימנים להנהגת האל, כך נדמה החותם למעשה הבריאה המחתיים צורה בחומר ההילי; המטה מסמל את השגחת האל; ואילו הפתילים מהווים את שרשרת האירועים בסדר העולם.

בעל צוואת יהודה, לעומת זאת, מצא בפרטי העירבון סמלים למלכותו ולכוחו הגברי של יהודה, שאבדו לו עם מסירתם לתמר. בין בעלי התוספות היו שראו בהם פריטים הנחוצים להעמדת חופה ולמעשה הקידושין. והיו מהפרשנים שזיהו בפרטים אלו סמלים למצוות ציצית, תפילין ומילה.

מקרב ילקוטי המדרשים מימיה הבינים בולטים פרטי העירבון כייצוגים להנהגת זרע יהודה לאורך ההיסטוריה היהודית. חיבורים לקטניים פענחו קונפיגורציה זו ככלים הלקוחים מעולם הריאליה החומרית של הרועים.

במרחב הקבלי נכרך העירבון בייצוגי הספירות, מן הסתם, במרחב זה מהווים החותם, המטה והפתילים את שלוש הספירות הגבוהות בקבלה. מנתי כאן רק מדרג חלקי לשלל המסומלים שהוענקו לפרטי העירבון בין דפי הספר.

מוטיב נוסף שזוכה להתייחסויות עומק רבות לאורך החיבור הוא המרחב בעל השם הפנטסטי 'פתח עינים'. שלל הפרשנויות נעות מציון מקום גיאוגרפי (פרשת דרכים, 'עינים' המקראית, מקור מים) דרך תיאורים משיחיים וכלה במשמעים ארוטיים.

מרתקת במיוחד היא סוגיית תפקידה של אותה טרנסגרסיה השקועה במעשה הסטייה הגובל בחטא. אף סוגיה זו זוכה לריבוי התייחסויות בגרסאות ובספר. בקרב חוקרי המקרא יש שהבינו את תפקידה המרכזי של הטרנסגרסיה כנועד לאשרר את מגמת ניגוח שבט יהודה או לכל הפחות בית-דוד. תפישה זו מקבלת ביטוי, אם כי יוצא דופן, בחיבור החיצוני צוואת יהודה שם נמעני הצוואה הם בני שֶׁלָה. הביקורת כנגד יהודה ובית-דוד מתעצמת כשפרק לח (מעשה יהודה ותמר) מונגד לפרק לט (יוסף ואשת פוטיפר). בעוד יוסף מועלה כצדיק הכובש את יצרו, הרי שיהודה מופיע כמי שנלכד בסבך הפיתוי.

מול עמדה זו, הלוקה בשיפוטיות כמעט צדקנית, מתבלטת הגישה החז"לית המכילה: "מה כתיב למעלה מן העניין 'המדנים מכרו אותו אל מצרים' 'זיהי בעת ההיא' לא היה צריך קריא למימר, אלא: 'ויסף הורד מצרימה' [...] ר' שמואל בר נחמן אמר: כדי לסמוך מעשה תמר למעשה אשת פוטיפר – מה זו לשום שמים, אף זו לשום שמים!". תחת אופני הקריאה הממקדים את המבט בגיבורים הגברים ודנים את יהודה לכף חובה בהשוואה ליוסף, מציעים חז"ל למקד את המבט בגיבורות הנשיות, ולהאציל מצדקת תמר על אשת פוטיפר. מהלכם של חז"ל מתכתב עם מה שמכנה טאווינגר בחיבורה כמעבר מ'בית אב' ל'בית אם'.

הקריאה התימטולוגית מראה שבמהלך הדורות נתפש סיפור 'תמר אשת ער' כמעשה מופת למרות הפן הטרנסגרסיבי שבו. בין פרשני ימי-הביניים היו שחשבו כי רכיב החטא האפל בבסיס שושלת המלכות נועד כדי שלא ירום לב המלך.

בעת החדשה המוקדמת הוצג הפן הטרנסגרסיבי בלידת פרץ ככתם בשכר שקיבל יהודה על חלקו המכריע בביצוע התוכנית האלוהית (בראשית לז). כיוון שמעשהו זוהם בכוונה רעה התמורה שקיבל הוכתמה במעשה הטרנסגרסיה.

בין מקובלי צפת הייתה שגורה התפישה שמעשה הטרנסגרסיה הינו מחויב המציאות, וזאת כדי להתגבר על הכוחות השטניים בעולם, 'הסיטרא אחרא'. היות שכוחות אלה מתנגדים ללידת המשיח היה צורך לערב תומאה בלידת אבי המשיח, ובכך לכלבל את 'הסיטרא אחרא' ולגבור עליו.

השבתאים ראו במעשה תמר אקסמפל – מודל חיקוי – לערך הנעלה בעיניהם של עבירה לשמה. ההסבר הנפוץ בחסידות נע סביב בחינת תפקידו של המשיח כמרום הבריאה כולה, אי לכך בא ממעשה של שבירה ירוד במיוחד. את סוגיית תפקידה של הטרנסגרסיה כפי שמתגלמת בספרות העברית אניח כשאלה פתוחה על מפתנם של הקוראים.

ספר זה עשוי לשמש כספר עזר להוראה האקדמית לטיפול לכשעצמו ולדיון נפרד בכל אחת מן הדיסציפלינות המנויות בו: קריאה ספרותית במקרא, חקר ספרות ימי הבית-השני, המדרש והאגדה, התרגום, הפרשנות, מקצועות הקבלה השונים, וכמובן חקר הספרות העברית החדשה.

במהלך החיבור מבטיחה טאוזינגר לפרסם מאמר ביחד עם תמר עילם גינדין על גרסה מסקרנת של תרגום בפרסית יהודית מאת שאהין מן המאה הארבע-עשרה. בנוסף, כפי שמצוין במבוא לספר, קוצר היריעה לא הותיר מקום להתייחסות מעמיקה במספר קבוצות של גרסאות:

1. יצירות השייכות לאורתודוקסיה היהודית. במונח 'אורתודוקסיה יהודית' כוונתי ליהודים, בעיקר רבנים, המחויבים להלכה, פועלים ומגדירים את עצמם על רקע החילון והרפורמות הדתיות שפקדו את היהדות במאות התשע-עשרה עד העשרים. את עקרונות האורתודוקסיה הגדיר החת"ם סופר שפעל בברטיסלאבה (היום בירת סלובקיה), אז כונתה פרשבורג ונחשבה לקהילה היהודית הגדולה בהונגריה. הגרסאות שמנתה טאוזינגר ושייכות לקטגוריה זו הן נוסחאות: שד"ל; אליהו בן אמוזג; זאב וואלף טננבוים; רש"ד הירש; המלבי"ם; הנציב (בפירושו **העמק דבר**); צמח רבינר; מאיר שמחה הכהן מדווינסק (ה'אור שמח' בפירושו **משך חכמה**); ישכר שלמה טייכטל (**אם הבנים שמחה**); חידושי הגרי"ז [סולובייצ'יק] על התורה.

2. חקר מאספי אגדה במאות התשע-עשרה והעשרים. מבין אלו שאיתרה טאוזינגר ושנמנים על קטגוריה זו: **כל אגדות ישראל**, לישראל בנימין לבנר; **ספר האגדה** של חיים נחמן ביאליק ויהושע חנא רבניצקי; שתי גרסאות **בצפונות ואגדות** של מיכה יוסף בן גוריון [ברדיצ'בסקי]; **ספר הפרשיות**, מאת אליהו כי טוב; ושתי גרסאות בקובץ **אגדות היהודים**, מאת לוי גינצבורג. השוואת תהליך הליקוט, הבחירה והברירה בין יצירות שונות אלו עשויה להיות בעל עניין תימטולוגי רב.

3. ואחרון חביב חקר יצירות המאה העשרים ואחת הכוללות את הרומנים: **מעשה תמר**, של שלומית אברמסון; **כי כסתה פניה**, מאת חוה עציוני-הלוי ומספר שירים, סיפורים ורשימות. על אלו נוסף לאחר חתימת החיבור גם ספרו של יורם עשת אלקלעי **ציר תמר**.

תם ולא נשלם, נקווה כי המחברת תשוב ותעשיר אותנו מהמעייין המפכה של חקר התימה המרתקת 'תמר אשר ער'.